

Turquoise

Blue-Green Strategies for Climate Adaptation

INSPIRATIE VOOR GEBIEDSWERKERS WATER EN LANDBOUW

GELEERDE LESSEN OVER SAMENWERKING BIJ BLAUW GROENE MAATREGELEN
VOOR KLIMAATADAPTATIE.

Inspiratie voor gebiedswerkers water en landbouw

Geleerde lessen over samenwerking bij blauwgroene maatregelen voor klimaatadaptatie.

Auteurs

Sylvie Fosselle, Jeroen De Waegemaeker

Dit rapport maakt deel uit van het SBO-project Turquoise (dossiernummer S008122N), gefinancierd door het Vlaams Onderzoeksfonds (FWO) en is een samenwerking tussen ILVO, KU Leuven en Universiteit Antwerpen.

ILVO MEDEDELING D/2026/02

Januari 2026

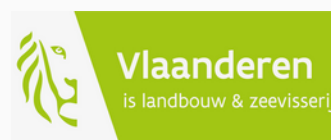
ISSN 1784-3197

Wettelijk Depot: D/2026/10.970./02

Hoe kan ik naar dit rapport verwijzen?

Fosselle, S., De Waegemaeker, J. (2026) Inspiratie voor gebiedswerkers water en landbouw. Geleerde lessen over samenwerking bij blauwgroene maatregelen voor klimaatadaptatie.

SAMENVATTING

De aanpak van blauwgroene maatregelen op landschapsschaal vereist maatwerk. Het vereist een flexibele, gebiedsgerichte aanpak en continue dialoog tussen diverse stakeholders waarbij gebiedswerkers een cruciale rol als brugfiguur opnemen. Gebiedswerkers hebben een diversiteit aan skills en kennis nodig. Sterke communicatievaardigheden, het opbouwen van vertrouwen, het begrijpen en motiveren van mensen en inzicht in bedrijfsmodellen zijn enkele daarvan. Ze moeten in staat zijn wetenschappelijke kennis te verbinden met terreinkennis en kennis van lokale actoren. Bovendien moeten ze knowhow hebben van een hele reeks inrichtings- en beheerinstrumenten. Momenteel bestaat hiervoor geen opleiding en moeten gebiedswerkers al doende leren doorheen de tijd. Ze ontwikkelen verschillende strategieën om met landbouwers samen te werken, maar er ontbreken nog instrumenten en kaders om dit op een meer collectieve manier te organiseren. Klimaatadaptie op bekken- of landschapsschaal vereist immers een collectieve aanpak van blauwgroene maatregelen.

Gebiedswerkers komen 'onverwachte' gebeurtenissen tegen door klimaatverandering, door overheidsbeslissingen, door lokale protesten waarop ze flexibel moeten kunnen inspelen: visie, doelstellingen of maatregelen herbekijken, nieuwe studies laten uitvoeren of nieuwe participatietrajecten doorlopen. Op die manier ervaren gebiedswerkers de gebiedsgerichte processen als dynamische, cyclische processen waar je voortdurend moet aanpassen. Deze dynamische, cyclische processen vereisen langdurige samenwerkingstrajecten en een langetermijnfinanciering.

De aanpak van blauwgroene maatregelen op landschapsschaal is een continue leerproces op verschillende niveaus. Deels gebeurt het leren door het doen en door samenwerking maar er zit nog meer potentieel leren in dat zou kunnen gefaciliteerd worden door gerichte leeromgevingen in de gebiedsgerichte processen te faciliteren.

0. ACHTERGROND BIJ DIT RAPPORT

Dit rapport is onderdeel van het multi-disciplinair onderzoeksproject Turquoise, blauwgroene strategieën voor klimaatadaptatie, gefinancierd door het FWO met als partners Katholieke Universiteit Leuven, Universiteit Antwerpen en het Instituut voor Landbouw-, Visserij- en Voedingsonderzoek (ILVO). Turquoise focust op een proactieve, ecosysteemgerichte strategie voor waterschaarste en droogte in Vlaanderen. Het project heeft tot doel een beslissingsondersteunend kader te ontwikkelen voor blauwgroene investeringen door de hydrologische, ecologische en economische effecten van diverse blauwgroene maatregelen, te kwantificeren op landschapsschaal.

Via empirisch onderzoek op pilootlocaties (werkpakket 1) en modelstudies op stroomgebiedsniveau (werkpakket 2) wil het project inzicht krijgen in hoe deze maatregelen de beschikbaarheid van water vergroten. Daarnaast richt werkpakket 3 zich op de sociaaleconomische impact van blauwgroene maatregelen, waaronder hun maatschappelijke voordelen, effecten op ecosysteemdiensten en de bereidheid van landbouwers om deze maatregelen toe te passen. Dit rapport kadert binnen werkpakket 4 dat de barrières en hefbomen onderzoekt om de uitvoering van deze blauwgroene maatregelen op landschapsschaal met lokale stakeholders te faciliteren en te versnellen. Voor het onderzoek werd een reeks van workshops en interviews georganiseerd met verschillende gebiedswerkers betrokken in gebiedsgerichte projecten die blauwgroene maatregelen uitrollen in het open ruimte gebied.

Dit rapport biedt een synthese van die workshops en interviews. Het doel van dit document is om bestaande kennis over barrières en hefbomen voor de uitrol van blauwgroene maatregelen op landschapsschaal te consolideren. Op deze manier kan het een inspiratiebron zijn voor andere gebiedswerkers die werken aan blauwgroene maatregelen in het landschap.

In het eerste hoofdstuk worden kort enkele theoretische sleutelbegrippen weergegeven en wordt de rol van de gebiedswerker geschetst. Het perspectief van de gebiedswerker en het theoretische kader vormden de voedingsbodem van de diverse workshops en interviews.

Hoofdstuk 2 zet de onderzoeksmethode uiteen, waarbij de oprichting van een Community of Practice (CoP) een cruciale pijler vormde binnen co-creatief onderzoek over socio-economische factoren rond de uitrol van blauwgroene maatregelen in het buitengebied. Verder beschrijft dit hoofdstuk de verschillende stappen van de dataverzameling en de specifieke methodes die toegepast werden in de workshops met de gebiedswerkers.

Hoofdstuk 3 bundelt een reeks overkoepelende inzichten uit de analyses van de verschillende workshops. Hierbij worden elementen naar voor gebracht die cruciaal zijn bij de samenwerking rond blauwgroene maatregelen op landschapsschaal vanuit het perspectief van gebiedswerkers. Het hoofdstuk sluit af met enkele slotbemerkingen en conclusies over de hefbomen en barrières voor gebiedswerkers die werken aan blauwgroene maatregelen in het landschap.

1. SAMENWERKING OP LANDSCHAPSSCHAAL ROND WATER EN LANDBOUW EN DE ROL VAN DE GEBIEDSWERKER

Een voorgaand Turquoise-rapport, *Navigating the maze of collaboration at landscape scale* (De Waegemaeker en Fosselle, 2025), gaat uitgebreid in op de relevante academische literatuur en theoretische kaders over samenwerking en beheer van natuurlijke hulpbronnen zoals water op landschapsschaal. Dit rapport vat kort de belangrijkste sleutelconcepten uit die literatuurstudie samen om vervolgens daaraan de verzamelde praktijkkennis uit hedendaagse Vlaamse samenwerkingen rond water en landbouw op landschapsschaal te koppelen. In het bijzonder wordt de rol van gebiedswerkers als brugfiguur in projecten rond water en landbouw uitgelicht.

1.1 SAMENWERKING OP LANDSCHAPSSCHAAL IN HET KADER VAN DROOGTE

Een proactieve aanpak van de droogte via de uitrol van blauwgroene maatregelen, de focus van het Turquoise project, heeft tot doel om water langer vast te houden in het (fysische) landschap en de sponswerking te herstellen. Dit vergt een aanpak en beheer op landschapsschaal: een **ruimtelijke coördinatie van de blauwgroene maatregelen** om effectiviteit en efficiëntie te garanderen. Planning op landschapsschaal vraagt om beleid en beheer van natuurlijke hulpbronnen, waaronder water, op basis van biogeografische eenheden (vb. deelbekkens) in plaats van de administratieve grenzen (Selman, 2006). Het is belangrijk op te merken dat de “juiste schaal” evenwel geen (technocratische) obsessie mag worden (Ferreira et al., 2008; Olsson et al., 2007).

In de voorbije decennia is het beleid geëvolueerd van een hiërarchische top-down aanpak naar adaptive governance, ook voor de beleidsdomeinen water en landbouw (Cooke et al., 2012; Taylor and Van Grieken, 2015). **Adaptive governance** focust op een flexibele aanpak, op maat van de regio en voortbouwend op een continue dialoog tussen de diverse stakeholders (Armitage et al., 2009; Ostrom, 2007). Binnen deze beleidscontext vereist planning op landschapsschaal een aanpak die verder gaat dan louter coördinatie en is er **nood aan samenwerking** waarbij de diverse actoren daadwerkelijk samenkomen, samenwerken en een constante dialoog onderhouden om gezamenlijk problemen op te lossen (Prager, 2015). Dergelijke samenwerking kristalliseert zich tot een sociaal netwerk waarbij elke actor één of meerdere welbepaalde rollen opneemt; het genereren van ideeën, projectuitvoering en opvolging, advies of expertise, macht en besluitvorming, financiering, het faciliteren van bijeenkomsten of het samenbrengen van mensen (Lauber et al., 2008).

1.2 DE CRUCIALE ROL VAN GEBIEDSWERKERS ALS BRUGFIGUUR

De aanpak van complexe problemen, zoals bijvoorbeeld de uitrol van blauwgroene maatregelen op landschapsschaal, verlangt dat iedere actor in het sociaal netwerk acties onderneemt eerder dan dat slechts één individu handelt (Westley et al., 2013). Er is evenwel veelal sprake van sleutelactoren die de transformatie in gang zet en die in de transformatieliteratuur omschreven worden als champions, policy entrepreneurs, public

entrepreneurs, facilitators, dedicated energetic individuals, change agents, organization entrepreneurs, brokers, knowledgeable individuals or stewards, social innovators en transformative leaders (Folke et al., 2005; Westley et al., 2013). Dit rapport hanteert de term **gebiedswerker**: een medewerker van een overheid, NGO of andere soort organisatie binnen de plattelandsontwikkeling die op lokaal of regionaal niveau actief is in het begeleiden, faciliteren en stimuleren van samenwerking tussen diverse stakeholders binnen een bepaald geografisch gebied.

In de samenwerking met de lokale landbouwers vormen de zogeheten '**brugfiguren**' een onmisbare schakel om de dialoog tussen landbouw en beleid te faciliteren (Prager, 2015; Taylor and Van Grieken, 2015). Hun rol bestaat erin om het milieubeleid en -programma's naar de lokale context te vertalen, te bemiddelen tussen overheid en landbouwers, en sociaal leren te bevorderen. Er is niet één soort brugfiguur maar eerder een resem aan dergelijke individuen en ze zijn werkzaam bij uiteenlopende instanties, van het beleid tot de landbouworganisaties (Franks and Emery, 2013; Simpson and De Loë, 2017; Taylor and Van Grieken, 2015). Belangrijk is dat deze brugfiguren apolitiek zijn, het vertrouwen genieten van de lokale landbouwers en bijgevolg de legitimiteit hebben om over landbouw in overleg te treden (Mettepenningen et al., 2013). Veelal is het vertrouwen in en de legitimiteit van de brugfiguren vaak groter bij individuen die zelf een achtergrond hebben in de landbouw of sterke banden hebben met landbouwers (Blackstock et al., 2010; Taylor and Van Grieken, 2015).

2. DATAVERZAMELING VIA EEN COMMUNITY OF PRACTICE (COP)

Bij het schrijven van het project werd voorgesteld om de barrières en hefbomen voor samenwerken op landschapsniveau te bestuderen via een uitgebreide casestudy, inclusief interviews en workshops rond droogte en blauwgroene maatregelen met alle lokale actoren. Bij de opstart van het project werd evenwel vanuit de Vlaamse overheid het beleidsprogramma Water-Land-Schap gelanceerd dat een unieke opportuniteit bood om vele samenwerkingsexperimenten rond blauwgroene maatregelen op landschapsschaal tegelijkertijd op verschillende locaties op te volgen. Daarom werd het de onderzoeksaanpak bijgestuurd, van het bestuderen van één casestudy naar de studie van een veelvoud van cases opgestart in het Water-Land-Schapsprogramma via het samenbrengen van de gebiedswerkers werkzaam in deze verschillende cases. Deze bredere samenwerking vergroot de onderzoeksmogelijkheden, levert meer praktijkervaringen op, genereert meer feedback en versterkt het sociaal kapitaal en kennisuitwisseling tussen praktijkactoren.

Dit hoofdstuk schetst eerst het Water-Land-Schap (WLS) beleidsprogramma dat de achtergrond vormde van dit onderzoek. Vervolgens gaan we in op de rol en mogelijkheden van een Community of Practice als onderzoeksmethode.

2.1 WATER-LAND-SCHAP ALS CONTEXT VOOR DEZE STUDIE

Het beleidsprogramma Water-Land-Schap (WLS) is door de Vlaamse overheid opgezet om watergerelateerde uitdagingen in landelijke gebieden aan te pakken. Het programma sluit aan bij de internationale trend om verder te gaan dan de klassieke command-and-control-benadering en speelt in op de noodzaak om de uitvoering van blauwgroene maatregelen te versnellen. De doelstellingen van Water-Land-Schap zijn meervoudig: (a) het Vlaamse watersysteem weerbaarder maken tegen klimaatverandering door de veerkracht ten aanzien van overstromingen en droogte te vergroten, (b) de waterkwaliteit verbeteren, (c) een sterke en duurzame landbouw stimuleren en (d) het lokale landschap verder ontwikkelen. Bij de lancering werd WLS gepresenteerd als een zoektocht naar slimme combinaties van waterbeheer, landbouw en landschapsontwikkeling in het Vlaamse buitengebied (Verstegen et al., 2019).

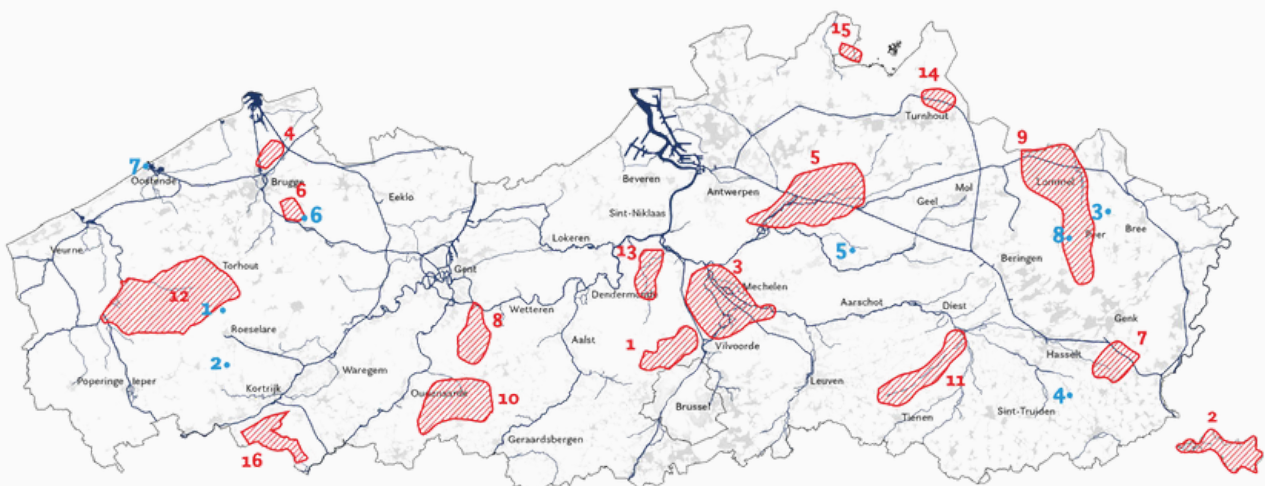
Samenwerking op meerdere niveaus vormt de kern van het WLS-programma. Enerzijds werken **Vlaamse administraties** uit diverse beleidsdomeinen samen in het WLS-programmateam om de initiatieven te ondersteunen en hun voortgang te monitoren. Dit team bestaat uit de Vlaamse Landmaatschappij (VLM), de Vlaamse Milieumaatschappij (VMM), het Agentschap Landbouw en Visserij (ALV), het Departement Omgeving, het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB), het Instituut voor Landbouw-, Visserij- en Voedingsonderzoek (ILVO), het Vlaams Kenniscentrum Water (VLAKWA) en ontwerp bureau Architecture Workroom Brussels (AWB).

Anderzijds worden **op lokaal niveau WLS-coalities** gevormd: partnerschappen tussen overheden, middenveldorganisaties en andere belanghebbenden, gericht op de implementatie van blauwgroene maatregelen. In deze coalities werken gemeentelijke en provinciale diensten samen met onder meer de Boerenbond, Natuurpunt, Regionale Landschappen en andere lokale actoren zoals landbouwers, bedrijven, bewoners en landschapsbeheerders. De precieze samenstelling van de WLS-coalities verschilt per initiatief.

Het WLS-programma wijkt af van de klassieke sectorale aanpakken voor het platteland door gezamenlijke uitdagingen over beleidsdomeinen heen te definiëren, budgetten te bundelen en lokale coalities de uitvoeringsrol te geven (Belmans et al., 2019). Het programma-team neemt een sturende en adviserende rol op, terwijl de coalities het initiatief voeren. WLS bestaat in de feiten uit opeenvolgende oproepen voor gebiedsgerichte projecten, elk met zijn eigen specificiteit. WLS 1.0 (2017) ondersteunde 14 coalities (zie blauwe zones in Figuur 1) met in totaal €10 miljoen voor de

uitvoering van blauwgroene maatregelen in een periode van tien jaar, ingebed in het instrumentarium van landinrichting. WLS 2.0 (2021) voegde hier 15 coalities (zie rode zones in Figuur 1) aan toe, goed voor nog eens €15 miljoen, gefinancierd via de Blue Deal. Beide trajecten beogen co-creatie van integrale visies op het lokale watersysteem, met evenwicht tussen landbouw-, landschaps- en waterbelangen. De maatregelen in de diverse WLS-coalities variëren van langetermijninterventies door publieke besturen (bv. ecologisch herstel van waterlopen of aanleg van wetlands) tot kortetermijnmaatregelen door private eigenaars (bv. gecontroleerde drainage, bufferstroken, bodemverbetering).

Als resultaat van WLS 1.0 en 2.0 wordt verspreid over heel Vlaanderen geëxperimenteerd met adaptive governance van water en landbouw: een totaal van **29 verschillende lokale gebiedscoalities rond water en landbouw**, elk met gebiedseigen dynamieken en uitdagingen.

Figuur 1 Overzicht van de WLS1.0 en WLS 2.0 coalities in Vlaanderen (Janssens, P., et al., 2020)

2.2 COMMUNITY OF PRACTICE ALS ONDERZOEKSMETHODE

Om een uitwisseling tussen alle WLS-coalities verspreid over heel Vlaanderen te faciliteren én tegelijkertijd gegevens te kunnen verzamelen over uitrollen van blauwgroene maatregelen werd actief werk gemaakt van een **Community of Practice** (CoP) van en voor gebiedswerkers water en landbouw. Het Community of Practice-model (CoP-model), ontwikkeld door Wenger et al. (2002), wordt algemeen erkend als een praktische benadering om sociaal leren te operationaliseren, doordat het expliciet verband legt tussen sociale structuren en de praktijken van de betrokken deelnemers (Ingram et al., 2014; Morgan, 2011, Triste 2018). In deze benadering met oog voor context gebonden factoren wordt leren beschouwd als een proces van participatie, en participatie als een vorm van leren (Vare, 2008).

Wenger (et al, 2002) definiëren een CoP aan de hand van **drie essentiële dimensies: het domein, de gemeenschap en de leerpraktijk**. Ten eerste motiveert een duidelijk afgebakend kennisdomein de CoP-leden om deel te nemen en bij te dragen, geeft het richting aan het leerproces en verleent het betekenis aan hun handelen. Ten tweede stimuleert het gemeenschapsaspect interacties en relaties die zijn gebaseerd op wederzijds respect en vertrouwen, en vormt het een essentiële voorwaarde voor effectieve kennisontwikkeling en -uitwisseling. Daarbij zijn diverse soorten deelnemers te onderscheiden op basis van hun participatie; kernleden, actieve leden en perifere leden (Wenger, McDermott en Snyder, 2002). Ten derde omvat de leerpraktijk de impliciete en expliciete kennis die de

gemeenschap ontwikkelt, deelt en onderhoudt, voortkomend uit gezamenlijke activiteiten van CoP-deelnemers. Dit kan bijvoorbeeld bestaan uit een gedeelde set ideeën, taal of informatie, maar ook uit meer tastbare resultaten zoals hulpmiddelen of documenten (Wenger, McDermott en Snyder, 2002). Deze impliciete en expliciete kennis over de hefboomen en barrières voor adaptatieve governance voor water en landbouw in Vlaanderen is de focus van het participatieve onderzoek.

De Turquoise CoP had als beoogde doelgroep de WLS-coördinatoren maar stond open naar alle geïnteresseerde gebiedswerkers water en landbouw en de diverse workshops vonden plaats buiten de interacties van het WLS 1.0 en 2.0 programma. Dit gaf het Turquoise onderzoek de mogelijkheid om **workshops te organiseren die nauw aansluiten bij de kennisneden en -opportuniteiten van de vele gebiedswerkers** om vervolgens daaruit relevante inzichten rond gebiedswerking te analyseren. Deze aanpak betekende wel een bijkomende tijdsinvestering voor de deelnemers, bovenop vele andere events en vergaderingen in het kader van het WLS-programma.

2.3 FASES IN DE DATAVERZAMELING

FASE 1 – VOORBEREIDENDE INTERVIEWS

Er werd gestart met een 15 online interviews met één of meerdere gebiedswerkers uit de verschillende WLS-coalities uit traject Water-Land-Schap 1.0. Tijdens deze fase was het traject WLS 2.0 nog niet opgestart. Van deze interviews werden telkens nota's genomen. In de aanloop van het voorbereidende interview werd alle beschikbare documentatie over het lokale WLS-proces door de interviewers doorgenomen zodat het interview zich kon toespitsen op de uitdagingen in het gebied.

De voorbereidende interviews dienden een meervoudig doel waaronder een eerste zicht krijgen op de barrières en hefboven bij gebiedswerkers in watergerelateerde gebiedsprocessen, de kennisnoden van de gebiedswerkers goed begrijpen, het vertrouwen opbouwen tussen onderzoekers en gebiedswerkers en de interesse voor een Community of Practice opwekken.

Deze voorbereidende interviews zorgden ervoor dat de workshops niet louter als dataverzameling voor onderzoek werden opgezet, oftewel éénrichtingsverkeer richting de onderzoekers. In plaats daarvan werden de workshops zodanig opgezet dat er ook iets teruggeven kon worden aan de gebiedswerkers door in te gaan op hun kennisvragen.

Uit de interviews kwam naar voren dat gebiedswerkers geïnteresseerd waren om uit te wisselen met andere gebiedswerkers over bepaalde thema's. Volgende onderwerpen kwamen bij de voorbereidende interviews vaak naar boven: Hoe loopt het proces om stuwtjes te plaatsen? Wanneer maak je maatregelen vrijwillig en wanneer verplicht? Hoe overtuig je landbouwers om agromilieumaatregelen te nemen? Welke instrumenten zijn er allemaal om in te zetten in de gebiedswerking? Hoe maak je beheermaatregelen en vergoedingen op maat? Hoe maak je een streekvisie?

FASE 2 – ZES OP MAATGEMAAKTE WORKSHOPS

Rond elk van deze thema's werd een workshop georganiseerd waarop alle gebiedswerkers uit de coalities van WLS1.0 en WLS 2.0 (of uit gelijkaardige projecten) uitgenodigd werden (zie Tabel 1). Per thema werd gezocht naar inbreng van de Community of Practice-deelnemers, geschikte tools, facilitatietechnieken of inzichten uit de literatuur. De workshops werden met een geluidsrecorder opgenomen en anoniem getranscribeerd. Er werd na elke workshop een kort fotoverslag naar de deelnemers gestuurd. In een latere fase werden de transcripties geanalyseerd.

De uiteindelijke deelnemers van de workshops waren personen die een coördinerende of een begeleidende rol opnemen in een WLS-project, of een gelijkaardige traject waarbij het samenwerken met landbouwers een belangrijke focus is. Deze personen werken voor: regionale landschappen, provinciale diensten (landbouw, water, ruimte, ...), lokale

gemeenten, Vlaamse Landmaatschappij, Boerennatuur, proefcentra, watering, etc... Aangezien deze personen een gelijkaardige rol opnemen in hun respectievelijke WLS coalities kunnen ze van elkaars kennis en ervaring leren, wat steeds het hoofddoel van de workshops was.

FASE 3 – HET WATERBORDSPEL

Op vraag van de gebiedswerkers, werd een workshop ontwikkeld over de aanpak van een gebiedsgericht proces op lange termijn. Deze workshop werd, net zoals de andere workshops, ontworpen als een éénmalig leermoment maar groeide uit tot een terugkerende workshop die alle geleerde lessen rond gebiedsontwikkeling voor water en landbouw samenvat en aan bod brengt. Om de complexe thematiek van een gebiedsgericht proces op lange termijn te vatten werd voor een bordspel gekozen, waarbij spelers een reis afleggen langsheen alle moeilijke en alledaagse gebeurtenissen van een gebiedswerker. Dit bordspel valt onder de methodieken van serious games. Dat zijn spelletjes die zijn ontworpen met het doel om leren te bevorderen, problemen op te lossen of betrokkenheid te vergroten. Serious games worden steeds meer ingezet voor verschillende doeleinden zoals co-creatie van oplossingen voor complexe duurzaamheidsvraagstukken (Seaborn en Fels 2015). Op het gebied van duurzaamheid worden serious games steeds vaker ingezet om het leren en het overwegen van verschillende aspecten van de transitie naar duurzaamheid te faciliteren (Andreotti et al. 2020; Bohm et al. 2021; Dernat et al. 2025; Harisa, Umami en Saputra 2022). Door uitdagingen te presenteren via serious games

worden deelnemers gestimuleerd om problemen te herdenken, hun standpunten uit te wisselen en samen oplossingen voor duurzaamheidsproblemen te ontwerpen.

De input van het spel werd grotendeels gehaald uit de verhalen van de gebiedswerkers van alle vorige workshops. In die zin vormde het waterspel een soort synthese van de bevindingen uit de vorige workshops. Dit spel werd uiteindelijk zes keer gespeeld met verschillende doelpublieken (zie Tabel 1).

Door middel van vragen over typische gebiedsgerichte processen in valleigebieden, nodigt het spel deelnemers uit om ervaringen uit te wisselen, nieuwe ideeën af te toetsen en elkaar beter te leren kennen. De vragen zijn georganiseerd rond de vijf fasen van gebiedsgerichte processen: (i) visievorming, (ii) formuleren van doelstellingen en indicatoren, (iii) bepalen van maatregelen en instrumenten, (iv) uitvoering en (v) monitoring en beheer. Voorbeelden van dergelijke vragen zijn: Hoe maak je een visie op voor het gebied en wie heb je daarvoor nodig? Welke valkuilen kom je tegen als je maatregelen formuleert en uitvoert? Welke instrumenten zet je in om de sponswerking van je gebied te versterken en hoe weeg je die af ten opzichte van elkaar? Wat gebeurt er als de minister op bezoek komt of als er al enkele maanden geen regen is gevallen? Het waterbordspel legt allerlei situaties en vragen voor aan de spelers. Er zijn geen juiste of foute antwoorden op de vragen. De vragen vormen een aanleiding tot het formuleren van eigen ervaringen, het luisteren naar anderen, het voortbouwen op elkaars ideeën en discussie. Meer uitleg over het spel vind je op de [ILVO website](#).

workshop	methode	datum	deelnemers
Dienstverlening naar boeren ikv plaatsing van stuwjes	Service Blueprint	10-11-2022	gebiedswerkers
Hoe vertel en vertaal je groenblauwe maatregelen aan boeren?	Peer-to-peer learning	14-12-2022	gebiedswerkers
Nieuwe teelten in het kader van droogte en wateroverlast	Experten aan het woord	1-3-2023	gebiedswerkers
Vrijwilligheid versus verplichting	Belichaamde opstel oefening	29-6-2023	gebiedswerkers
Naar een lange termijn gebiedswerking	Serious game	29-2-2024	gebiedswerkers
Waterbordspel	Serious game	7-8-2024	onderzoekers
Waterbordspel	Serious game	18-9-2024	gebiedswerkers
Waterbordspel	Serious game	12-11-2024	beleidsmedewerkers
Waterbordspel	Serious game	18-11-2024	studenten landschapsonwikkeling
Waterbordspel	Serious game	22-11-2024	gebiedswerkers

Tabel 1 Overzicht van de verschillende workshops met de CoP

WORKSHOP-TIP: MAAK DE DIENSTVERLENING NAAR LANDBOUWERS INZICHTELIJK VIA DE SERVICE BLUEPRINT

Het doel van de eerste workshop was om het hele dienstverleningsproces in kaart te brengen wanneer een landbouwer een stuw wenst te plaatsen op een perceelsgracht. Er was immers uit verschillende voorbereidende interviews met betrokken gebiedswerkers gebleken dat dit geen evident proces is en dat men hierover graag de ervaringen van andere gebiedswerkers wilde kennen.

Om dergelijk dienstverleningsproces te mappen werd gebruik gemaakt van het Service Blueprint concept. Dit concept was eerder ingezet door een van de gebiedswerkers in eerder werk en werd als nuttig bevonden om het in de workshop over stuwen en dienstverlening toe te passen.

Een Service Blueprint is een visuele weergave die interne en externe processen van een dienstverlening (service) in detail kunnen weergegeven, waarbij de interacties tussen eindgebruikers en de verschillende componenten (betrokken actoren, processen, tools) van de service worden benadrukt.

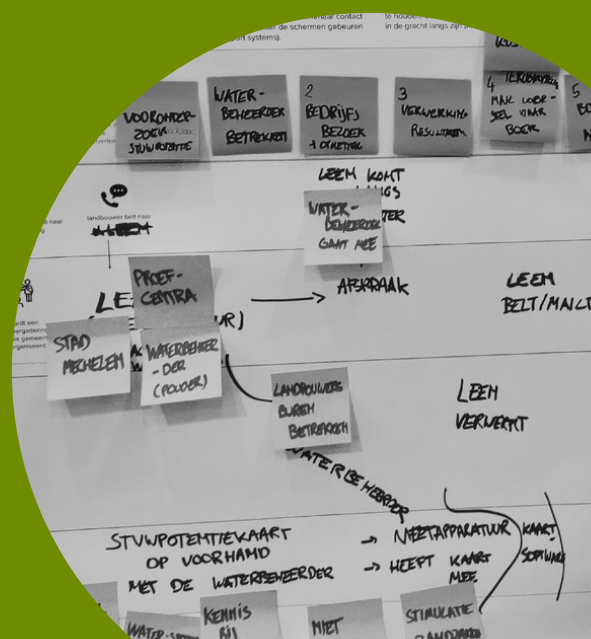
Het splitst de te verlenen dienst op in verschillende niveaus, identificeert interacties tussen eindgebruikers en medewerkers en de omgeving, maar ook processen achter de schermen en de noodzakelijke hardware ondersteuning (systemen, tools, enz.). Het is een aanvulling op de tool Customer Journey omdat het een visie van de service als geheel biedt. Er wordt rekening gehouden met wat zichtbaar is voor de eindgebruiker maar ook wat niet zichtbaar is.

De bedoeling van de Service Blueprint is om het begrip en het ontwerp van diensten te verbeteren en om de moeilijkheden en de mogelijkheden voor een betere dienstverlening op alle niveaus te benoemen.

Het kan zowel voor de huidige als voor een toekomstige, gewenste situatie worden opgesteld om een gedeeld begrip over de service te creëren en vervolgens concrete stappen of activiteiten die leiden tot dat doel te definiëren.

De belangrijkste elementen of lijnen binnen een Service Blueprint zijn:

- **Customer Journey (Experience):** De stappen die de eindgebruiker zelf neemt gedurende het dienstverleningsproces. In de betreffende workshop was de eindgebruiker de landbouwer.
- **Frontstage acties (Interactie met de eindgebruiker):** De acties van instellingen die direct zichtbaar of merkbaar zijn voor de eindgebruiker, zoals face-to-face interacties, digitale contactpunten, e-mails of infomomenten.
- **Backstage acties (Behind the scenes):** De acties van instanties die de frontstage-interacties ondersteunen, maar die onzichtbaar zijn voor de klant.
- **Ondersteunende processen (Support systems):** Activiteiten die worden uitgevoerd door medewerkers of systemen die geen direct contact hebben met de eindgebruiker, maar essentieel zijn voor de dienstverlening.

3. HOE WORDT SAMENGEWERKT ROND BLAUWGROENE MAATREGELEN IN VLAANDEREN?

Elk gebied is anders en vereist maatwerk. Dit houdt in dat er geen generieke 'gebiedsgerichte aanpak' bestaat. Het is derhalve niet mogelijk om een formule te bieden voor succesvolle samenwerking voor blauwgroene maatregelen. Wel kunnen enkele geleerde lessen en ervaringen van gebiedswerkers meegegeven worden die inspiratie kunnen bieden aan de praktijk.

Dit hoofdstuk behandelt de grote lijnen en de terugkerende reflecties of discussies doorheen de diverse uitwisselingsmomenten binnen de Community of Practice. De focus ligt dus op geleerde lessen voorbij een individuele workshop rond een specifieke problematiek. Het hoofdstuk zal ingaan op procesmatige elementen die noodzakelijk zijn voor een samenwerking rond blauwgroene maatregelen op landschapsschaal. Er wordt in gegaan op de rol(len) die een gebiedswerker opneemt in een gebiedsgericht proces, op de manier waarop gebiedswerkers samenwerken met lokale actoren, maar voornamelijk met landbouwers en we bespreken de instrumenten die worden ingezet tijdens een gebiedsproces. Op het einde van dit hoofdstuk worden enkele conclusies geformuleerd.

3.1 HOE NEMEN GEBIEDSWERKERS DE ROL VAN BRUGFIGUUR OP?

In een WLS-project, of vergelijkbaar traject rond water en landbouw, zijn er veel rollen op te nemen en deze worden afhankelijk van de grootte, de maturiteit en beschikbaar budget en capaciteit binnen de coalitie vaak verdeeld onder verschillende organisaties. In het kader

van deze studie, focussen we niet op taken van projectmanagement of projectcoördinator, maar eerder op de rol van brugfiguur en hoe de gebiedswerkers aangeven dat zij deze rol trachten uit te voeren.

AFSTEMMEN, AFSTEMMEN, AFSTEMMEN

Tallose gesprekken met de gebiedswerkers draaiden rond de noodzaak om steeds opnieuw actoren te verbinden. Aangezien de actoren in een gebiedsgericht proces zich op verschillende niveaus (Vlaams, provinciaal, lokaal) bevinden, tussen verschillende sectoren (landbouw, erfgoed, water, natuur,...), op verschillende plaatsen in ruimte en tijd komt er behoorlijk wat afstemwerk bij kijken.

Afstemming **tussen de verschillende WLS-partners binnen de lokale coalitie**. De ideeën en doelstellingen van de partners in een coalitie worden op elkaar afgestemd via bepaalde samenwerkingsstructuren zoals een kerngroep, een stuurgroep, een stakeholdergroep of klankbordgroep en soms ook aparte thematische werkgroepen. Vaak zijn er reeds bestaande samenwerkingsverbanden gevormd uit eerdere trajecten in een gebied waar men op kan verder bouwen. Deze opgebouwde 'maturiteit' maakt dat de afstemming vlotter loopt in een lokale coalitie.

Afstemming **met individuele actoren en stakeholders van het gebied**. Niet alle actoren zijn verenigd in een organisatie die al dan niet betrokken is in de lokale coalitie. Het gaat dan bijvoorbeeld om landeigenaars, landbouwers, omwonenden, lokale natuurvereniging. Gebiedswerkers geven aan dat het moeilijk tot onmogelijk is om iedereen even actief te

betrekken in een gebiedsproces. Het informeren over lopende projecten naar een breder publiek loopt vaak goed via lokale communicatiekanalen of specifieke websites. Wanneer men feedback of andere input wil verzamelen in kader van een participatietraject rond visie of doelstellingen worden info-vergaderingen, terreinbezoeken of workshops georganiseerd. Dergelijk participatietraject vereist vaak veel werkcapaciteit of budget. Een bijkomende moeilijkheid is dat men meestal niet alle burgers of boeren of landeigenaars betrokken kunnen worden en dat er nadien protest kan ontstaan wanneer concreet maatregelen op terrein zouden uitgevoerd worden. Dan zullen gebiedswerkers alsnog contact opnemen met de protesterende actoren en via gesprek proberen uitklaren wat het probleem is en waar een compromis gevonden kan worden. Volgens de gebiedswerkers zijn dit wederkerende, tijdrovende maar noodzakelijke acties.

“En dat vind ik soms wel moeilijk: je organiseert inspraakmomenten omdat je niet alle boeren individueel kan benaderen. Maar je mist dan sommige mensen waarvan het belangrijk is dat je ze mee hebt. Die kunnen dan bezwaar indienen tegen de vergunning en dan zit je in een juridische procedure en het moment van babbelen is dan ook al gepasseerd. Dus als ik het protest van die ene persoon nu negeer, komt het sowieso terug op mijn bord.”

Afstemming **tussen projecten in hetzelfde gebied**. De afstemming tussen verschillende projecten en initiatieven lopende in hetzelfde gebied (bijv. WLS, landschapsparken, strategische projecten) is vaak niet evident door uiteenlopende subsidiemechanismen met specifieke doelstellingen en eigen tijdlijnen. Vele gebiedswerkers streven daarom naar lokale gebiedswerking waar de visie en acties gebiedsgericht worden bepaald om vervolgens daarvoor subsidies te zoeken in plaats van telkens acties aan te passen aan de bron van subsidies. Deze aanpak vraagt soms wel extra financiering om subsidieeloze periodes te overbruggen.

“Wij proberen ook trajecten op elkaar af te stemmen. Er zijn subsidieoproepen en we proberen ze ook zo te beschouwen en niet meer als projecten met alle aparte namen. Als die projecten aflopen, proberen we het met de provincie in reguliere werking te steken en gewoon van gebiedsprogramma te spreken. Dus visie, ambitie en acties worden eerst vanuit het gebied bepaald en dan zoeken we subsidies.”

Afstemming **met hogere overheden**. Er is een voortdurende noodzaak tot afstemming met visies en beleid van hogere overheden (Vlaams, Europees). Gebiedswerkers geven aan dat flexibiliteit in het omgaan met rigide kaders vanuit hoger niveau het gebiedsproces vooruit zou kunnen helpen. De impact van onverwachte beslissingen van hogere overheden (zoals bestemmingswijzigingen) kan projecten lam leggen. Gebiedswerkers proberen hier zo goed mogelijk op in te spelen door

afgevaardigden van Vlaamse overheden te betrekken in de samenwerkingsstructuren, maar door tijdsgebrek van de afgevaardigden lukt dit niet altijd.

getracht om deze mee aan tafel te krijgen of afspraken mee te maken, maar in vele coalities ontbreken deze gesprekspartners nog.

Ook **drinkwatermaatschappijen** zouden volgens sommige gebiedswerkers meer in een gebiedsproces betrokken kunnen worden gezien hun rol rond de drinkwaterkwaliteit.

“Op de eerste stuurgroep twee jaar geleden had [X] gezegd, er komt misschien een GOG (gecontroleerd overstromingsgebied), maar eerder stroomafwaarts en daarom hebben wij onze studie gefocust op het deel stroomopwaarts. Maar nu is die herberekening gebeurd en gaan ze ook stroomopwaarts het gebied gebruiken waar wij hermeandering wilden laten uitvoeren. We gaan nu samen in gesprek en zien wat we kunnen doen.”

“En ik vind algemeen dat de drinkwatermaatschappijen te weinig aan bod komen. Problematieken zoals PFAS en pesticiden staan immers al zo lang op de agenda. Maar als ze daar [in het projectgebied] niet capteren, vinden ze het hun probleem niet.”

Welke afstemming ontbreekt nog?

Volgens sommige gebiedswerkers ontbreken er soms specifieke actorengroepen in de afstemming en/of samenwerking op landschapsschaal zoals netwerken van de agrovoedingsketen, drinkwatermaatschappijen, burgersnetwerken. De **agrovoedingsketen** is immers zowel direct als indirect betrokken in het beheer van het water. Op directe manier, bijvoorbeeld, door hun watergebruik, maar evenzeer op indirecte wijze omdat zij landbouwers beïnvloeden via teeltafspraken en dergelijke. In verschillende coalities wordt

In de gesprekken met de gebiedswerkers kwam aan bod dat de afstemming met actorengroepen zoals de landbouwers of de burgers bijna altijd gebeurt met vertegenwoordigers van die groepen. Gebiedswerkers stellen zich wel de vraag hoe representatief die individuele vertegenwoordigers zijn en zoeken om toch met meerdere vertegenwoordigers te werken van actorengroepen hoewel dit het proces trager en intensiever maakt.

“In de eerste sessies was altijd iemand van de landbouwbelangenorganisatie bij maar ik vind persoonlijk dat dat geen goede vertegenwoordiging is en nu we het visieplan concreter gaan maken ben ik nu meer aan het inzetten op landbouwraden in plaats van één vertegenwoordiger.”

VERBINDEN VAN KENNISSYSTEMEN

Gebiedswerkers komen enerzijds in contact met de **wetenschappelijke kennis** van onderzoekers over klimaatverandering, waterbeschikbaarheid en waterbalans. Deze kennis gebruiken zij om de visie over het gebied aan te passen, of om bepaalde blauwgroene maatregelen te onderbouwen die ze in het gebied willen implementeren.

Anderzijds worden de gebiedswerkers ook geconfronteerd met de **lokale aanwezige kennis**. Dit gaat om lokale kennis van de landbouwers over hun gronden en percelen, maar evengoed over die kennis van lokale beleids mensen en andere lokale actoren. Wanneer maatregelen op terrein worden uitgevoerd kunnen zij ook anders uitdraaien omwille van bijvoorbeeld het specifieke lokale watersysteem of specifieke ondergrond dan af te leiden zou vallen uit generieke bodemkaarten of grondwatermodellen.

Dit vereist dat de gebiedswerkers de **verschillende types kennis** moeten kunnen vatten en kunnen **combineren met elkaar**.

“Het gebied hadden wij bepaald, daar bleken een 100-tal landbouwers actief te zijn. We hebben die eerst rond kaarten gezet om eens te kijken waar zij zelf knelpunten zien. Tegelijkertijd zijn er wetenschappers aan het werk gegaan om te modeleren wat de impact eigenlijk is van klimaatverandering op hun activiteiten in het gebied. En van daaruit hebben we dan een ambitieplan opgesteld, op vlak van water, landbouw en landschap. Dat hebben we terug aan hen voorgelegd en vervolgens hebben zij terug input gegeven.”

Door enkele gebiedswerkers werd aangehaald dat **mensenkennis en kennis over transitieprocessen** ook een belangrijke betekenis op terrein zou kunnen hebben.

“Maar los daarvan, wij benaderen de mensen vaak op dezelfde manier: door wetenschappelijke info te verstrekken en op rationele basis tot samenwerking over te gaan. Ik denk dat wij soms totaal andere profielen nodig hebben; psychologen, transitie-managers, veranderings-experten. Mensen die beseffen wat eigenlijk het onderliggende onbewuste patroon is waardoor mensen vast blijven hangen in bepaalde houdingen. Houdingen waarvan iedereen iets heeft van: die mens is zo star, dat komt hemzelf ook niet ten goede.”

AANPASSEN, AANPASSEN, AANPASSEN

De complexiteit en onvoorspelbaarheid van de context waarin gebiedswerkers opereren, vereisen **een open blik en voortdurend aanpassingsvermogen** in visie, strategie en communicatie. Factoren zoals overstromingen, langdurige droogte, COVID-19 dwingen tot het nemen van snelle acties in een gebied, waarvoor men vaak niet voorbereid is. Als het beleid plotse wijzigingen (bijvoorbeeld de aanleg groot overstromingsgebied, afschaffen bepaalde subsidies, nieuwe wetgeving, bestemmingswijziging) doorvoert die impact hebben op de door de coalities bepaalde maatregelen in het gebied moet er aangepast worden en moet dit gecommuniceerd worden naar alle betrokkenen. Gebiedswerkers passen

plannen of maatregelen ook aan door voortschrijdend (wetenschappelijk) inzicht uit bijvoorbeeld nieuw ontwikkelde modellen en voorspellingen.

Het al dan niet aanpassen van ambities aan de realiteitszin van lokale context wordt door alle gebiedswerkers als een **zeer moeilijke evenwichtsoefening** gepercipieerd.

“In speerpuntgebieden had je een eerdere datum dat alles in orde moest zijn, dat is een ambitieniveau. Tegelijkertijd heb je de discussie: moet er een realiteitsniveau zijn? Vanuit al die modellen, wat is er haalbaar? Ge hebt die twee en dat is heel moeilijk. Maar als ge geen ambitie stelt, dan gaat ge ook niet die moeite doen om die richting uit te gaan. Ik denk dat het veel belangrijker is dat ge een strak doel hebt dat ge desnoods niet haalt maar wel zo dicht mogelijk erbij geraakt.”

AL DOENDE LEREN EN VERTROUWEN OPBOUWEN

Een opmerking die hierbij gemaakt kan worden is dat er voor al deze rol als brugfiguur en de daarbij horende vaardigheden **momenteel geen opleiding voor gebiedswerkers** bestaat. Gebiedswerkers leren dit al doende. Maar dat vergt veel tijd, ervaring en opbouwwerk.

“Ja, nu zijn wij al vier jaar in ons gebied en dan weet je op een duur wel wie wat belangrijk vindt en waar dat je met die personen kunt op inzetten van maatregelen. Maar in het begin, ja, hadden zo wel een beetje moeten zoeken. Na het eerste info moment en uw eerste contact ga je een beeld moeten kunnen schetsen van elke landbouwer waar dat je mee kunt verder werken.”

Het creëren van een **vertrouwensband** met allerlei actoren is een essentieel element maar dat over de jaren heen opgebouwd moet worden. Het is dan ook belangrijk dat gebiedswerkers gedurende opeenvolgende jaren in een gebied kunnen blijven werken en gefinancierd kunnen blijven. Kortlopende projecten dragen hiertoe niet bij. Draagvlak creëren is een intensief proces dat tijd en middelen vergt, en continu onderhoud vereist. Het moet niet meer gezegd worden dat het lang duurt eer men vertrouwen opbouwt en het soms weer snel kan verdwijnen door bepaalde omstandigheden waarvoor gebiedswerkers niet verantwoordelijk zijn.

“Maar ik voel heel hard dat ze denken: laat ons gewoon ons ding doen. Er zijn ook zoveel andere trajecten en ik heb het gevoel in vergelijking met vorig jaar in mijn ronde keukentafelgesprekken, dat de gesprekken minder vlot verlopen, dat er nu meer twijfel is, meer achterdocht. Het vertrouwen was al kwetsbaar in onze coalitie en daar heb ik het gevoel bij dat het door de weersomstandigheden en door de gevolgen ervan op ons harde werk afneemt.”

Naast kennis over instrumenten ontwikkelen gebiedswerkers een **soort handigheid in het inzetten van instrumenten op de juiste moment**, het betrekken van de juiste mensen op de juiste moment. Dit vraagt evenwel de nodige kennis en ervaring.

Door stelselmatig een breder netwerk uit te bouwen hanteren vele gebiedswerkers ook een **informele aanpak**: waar men problemen oplost of tracht te vermijden door proactief met belangengroepen of overheden, te bellen en te informeren of af te toetsen over gevoelige zaken.

is inzicht over relevante wetgeving, bevoegde instanties en instrumenten even noodzakelijk. Gebiedswerkers geven aan dat ze vaak geen volledig overzicht van 'open ruimte instrumenten' hebben en daardoor mogelijk impactvolle uitvoering dreigen te missen. Zie ook verder.

"...mensen die de vergunning moeten bekijken, bekijken het zeer strikt. Het pad dat we wilden aanleggen was eerst afgekeurd. In de volgende ronde is er dan wel gesproken met de persoon die de eindbeslissing moet nemen en nu is het wel opgelost geraakt."

Gebiedswerkers koppelen **inzichten uit het verleden**, aan de inzichten uit **het heden en de toekomst**. Aangezien ze met verschillende thema's te maken krijgen, zullen zij in de loop der tijd enige kennis opbouwen over watersysteem, bodemprocessen, landbouwbedrijfsvoering, ecologie en vele andere onderwerpen. Misschien nog belangrijker is het weten welke expert welke kennis bezit om daarbij te kunnen aankloppen wanneer nodig. Voor uitgebreid studiewerk moet er wel steeds financiering gezocht worden. Naast de technische kennis

Hoe nemen gebiedswerkers de rol van brugfiguur op?

Afstemmen, afstemmen, afstemmen

binnen de coalitie

met individuele actoren

met andere projecten in hetzelfde gebied

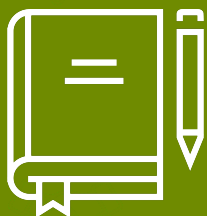

met hogere overheden

Verbinden van kennissystemen

wetenschappelijke kennis

lokale gebiedskennis

mensenkennis

Aanpassen, aanpassen, aanpassen

Al doende leren en opbouwen

vertrouwen

informele aanpak

instrumentenkennis

inzichten verleden en toekomst koppelen

3.2 HOE WERKEN GEBIEDSWERKERS SAMEN MET LANDBOUWERS?

In het vorige onderdeel werd reeds ingegaan op de intensieve taak van gebiedswerkers om continu het gesprek aan te gaan met verschillende types actoren in het gebied, onder meer de landbouwers. In dit onderdeel wordt verder uitgespit hoe dergelijke gesprekken worden aangepakt.

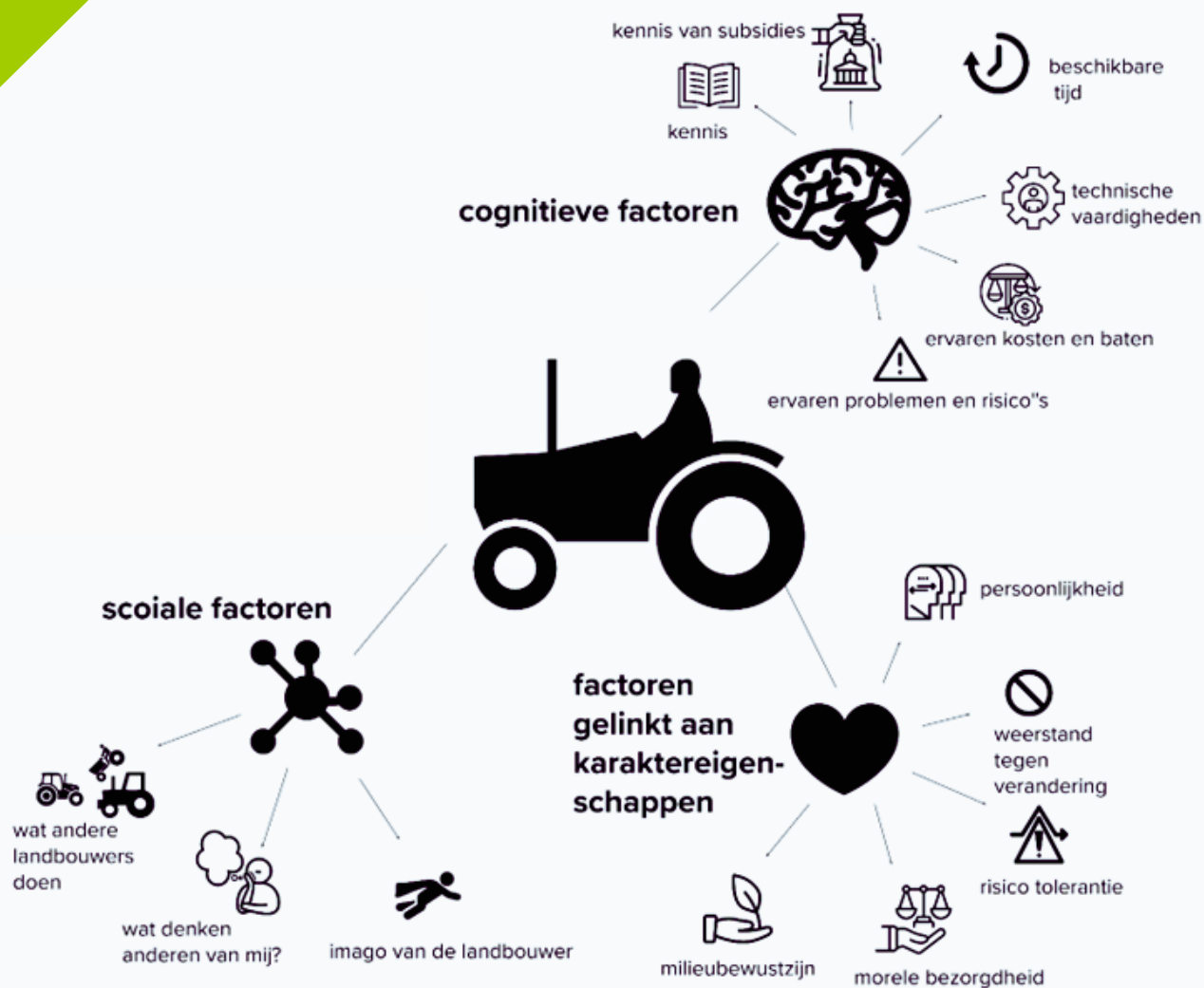
KEN UW LANDBOUWER

Het overtuigen van landbouwers om blauwgroene maatregelen te nemen op hun percelen is een complex proces dat verder gaat dan louter informatieoverdracht. In de gesprekken met gebiedswerkers werd al snel duidelijk dat landbouwers een maatregel niet alleen toepassen omdat er een subsidie aan vast hangt. Er zijn zoveel factoren zoals bodemgesteldheid, bedrijfsvoering, mestbalans, eigendomssituatie, waterbeschikbaarheid, internationale marktprijzen, historiek, huidige wetgeving en speculaties over toekomstige wetgeving, commerciële adviseurs, afzetmarkt of contractteelt die voor een landbouwer mee bepalen of maatregelen interessant zijn om toe te passen. Met andere woorden, de landbouwer zit in een soort labyrint van uiteenlopende, sturende factoren. Net zoals de landbouwer zelf moet de gebiedswerker zich een weg banen in dit labyrint om samen te zoeken naar de marge voor de landbouwers om blauwgroene maatregelen te implementeren. Het is belangrijk om de te benaderen landbouwer, en zijn **specifieke situatie en bedrijfsvoering**, goed te kennen om vervolgens

na te gaan welke maatregelen toepasbaar zouden kunnen zijn op dit specifieke bedrijf en welke gevolgen de maatregelen zouden kunnen hebben voor deze landbouwer.

Naast bovengenoemde factoren spelen **persoonsgebonden factoren**, gelinkt aan de landbouwer in kwestie. Volgend schema, gebaseerd op een schema van Dessart et al. (2019) visualiseert die persoonsgebonden factoren die landbouwers beïnvloeden om agromilieumaatregelen te nemen. Het schema werd gebruikt in een CoP-workshop over de verschillende strategieën voor communicatie richting en samenwerking met landbouwers. Dit schema kan een ondersteuning zijn om te reflecteren over een aantal mogelijks beïnvloedende factoren wanneer men met landbouwers blauwgroene maatregelen of andere ingrepen wil bespreken. Verder verduidelijkt het schema dat naast kennis en overtuiging ook vele andere kenmerken meespelen bij een beslissing van een landbouwer.

Schema persoonsgebonden factoren (gebaseerd op Dessart et al 2019)

De **cognitieve factoren** hebben betrekking op de kennis en percepties van landbouwers met betrekking tot blauwgroene maatregelen. Zo speelt de kennis van deze maatregelen een belangrijke rol: in welke mate zijn landbouwers vertrouwd met de beoogde blauwgroene maatregelen en beschikken zij over voldoende betrouwbare informatie over de mogelijke gevolgen ervan? Daarnaast is ook de kennis van regelgeving en subsidies van belang. Hierbij gaat het om de vraag of landbouwers weten welke regelgeving van toepassing is op deze maatregelen, of er subsidies aan verbonden zijn en hoe deze subsidies kunnen worden aangevraagd. Verder zijn de ervaren kosten en baten een cruciale factor. Dit betreft de verwachtingen van landbouwers over

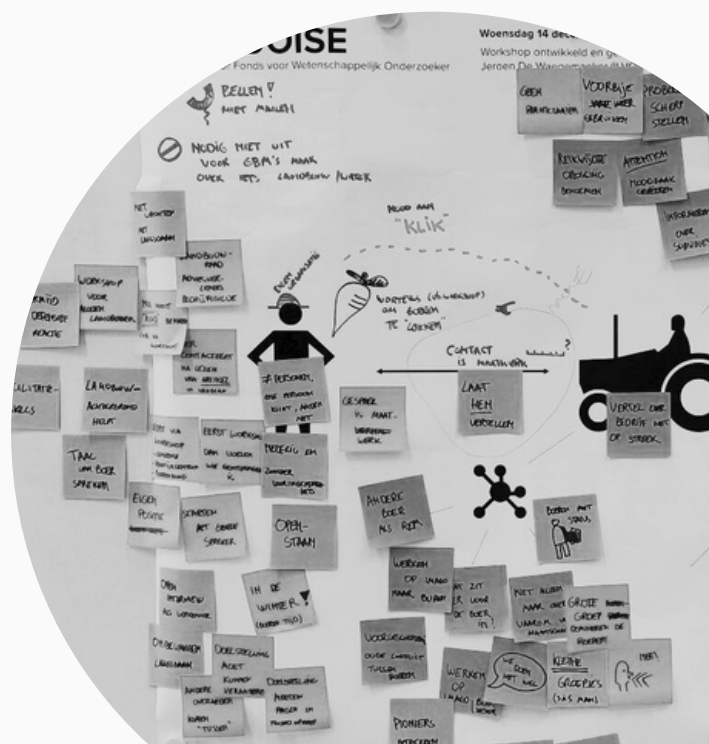
mogelijke kosten en voordelen, zoals veranderingen in productiviteit, meer of minder arbeidskosten, de mogelijkheid om vroeger in te zaaien of besparingen op het gebruik van kunstmest. Daarbij blijken verwachtingen op korte termijn doorgaans zwaarder door te wegen dan verwachtingen op lange termijn, terwijl bijvoorbeeld bodemgezondheidsmaatregelen vooral op langere termijn voordelen opleveren. Tot slot spelen ook de perceptie van de landbouwer over de eigen vaardigheden en beschikbare tijd om de maatregel uit te voeren een rol, evenals de waargenomen technische problemen die zich kunnen voordoen bij de uitvoering van de maatregel.

Sociale factoren hebben betrekking op de invloed van de sociale omgeving op het gedrag en de keuzes van landbouwers. Een eerste aspect is wat landbouwers denken dat anderen van hen verwachten. Dit betreft de druk die zij ervaren vanuit maatschappelijke verwachtingen, maar ook vanuit collega-landbouwers, adviseurs of erfbetreders. Deze verwachtingen kunnen een belangrijke rol spelen in de bereidheid om bepaalde maatregelen te overwegen of toe te passen. Daarnaast speelt het imago van de landbouwer een rol. Het implementeren van zichtbare duurzame landbouwpraktijken kan het imago of de sociale status van de landbouwer versterken. Tegelijkertijd kan binnen de landbouwgemeenschap ook een ander type imago status opleveren, bijvoorbeeld dat van de boer met de hoogste opbrengst of de meest productieve melkkoe. Tot slot is ook het gedrag van andere landbouwers van belang. Landbouwers beïnvloeden elkaar sterk bij het uitvoeren en overnemen van landbouwpraktijken, waardoor keuzes en ervaringen van collega's een belangrijke stimulans of net een rem kunnen vormen voor verandering.

Factoren die gelinkt zijn aan **karaktereigenschappen** hebben betrekking op individuele verschillen tussen landbouwers en beïnvloeden hun houding tegenover nieuwe maatregelen. Persoonlijkheid speelt hierbij een belangrijke rol, bijvoorbeeld in termen van openheid voor nieuwe ervaringen, plichtsgetrouwheid, extraversie of assertiviteit. Deze eigenschappen kunnen bepalen in welke mate een landbouwer bereid is om nieuwe praktijken te verkennen en toe te passen. Daarnaast is weerstand tegen verandering een relevante factor. Deze weerstand hangt vaak

samen met persoonlijkheidskenmerken en wordt in verschillende studies aangehaald als een belangrijke reden waarom landbouwers geen klimaatvriendelijke maatregelen implementeren. Ook risicotolerantie is van belang. Dit verwijst naar de mate waarin landbouwers risico's vermijden, bijvoorbeeld omdat zij vrezen dat een nieuwe praktijk een financieel risico kan vormen voor de bedrijfsvoering. Verder speelt morele bezorgdheid een rol. Dit heeft betrekking op het bewustzijn van het welzijn van anderen, van dieren en op bredere ethische principes. Tot slot is ook het milieubewustzijn relevant, namelijk de mate waarin iemand zich bewust is van de oorzaken en gevolgen van milieu-problemen en de impact van het eigen handelen daarop.

Uiteraard **hangt de samenwerking tussen gebiedswerker en landbouwer ook af van de persoonsgebonden factoren van de gebiedswerker zelf**. Deze bepalen immers het gedrag van de gebiedswerker alsook het gesprek en de samenwerking tussen gebiedswerker en landbouwer. Zie ook 3.1: Hoe gebiedswerkers de rol van brugfiguur opnemen.

HOE BOUWEN GEBIEDSWERKERS VERTROUWEN OP?

Verder gaven gebiedswerkers in de workshops aan dat de benadering van landbouwers vraagt om een gelaagde aanpak die inspeelt op vertrouwen, concrete meerwaarde en aanpassing aan hun specifieke leefwereld. Er werden ook een aantal do's and don'ts geformuleerd.

Persoonlijke benadering. Individuele gesprekken en kleine groepen zijn het meest effectief, omdat ze diepere informatie opleveren en de landbouwers de ruimte geven hun verhaal te doen zonder sociaal wenselijke antwoorden. Om landbouwers te contacteren worden ze best gebeld in plaats van hen te mailen.

“De beste manier is, denk ik, om die landbouwer in het begin ook wat te laten vertellen [in plaats van zelf over maatregelen te beginnen] want dan zijn ze vaak over hun bedrijf bezig en dan merk je in dat gesprek wat hen passioneert of waar ze trots op zijn.”

Luisteren en begrijpen. Het is cruciaal om te luisteren naar de zorgen van de landbouwers. Uit deze gesprekken kan gezocht worden waarom een landbouwer zich zou kanten tegen een bepaalde ingreep of maatregel. Zo kan er weerstand zijn omdat er in het verleden negatieve ervaringen zijn geweest met een maatregel/persoon/organisatie en die nog steeds in het heden blijft doorwegen.

“Ik denk dat dat ook tijd vergt om de noden en de behoeften van de anderen te achterhalen en wat er onder [de tegenwerking] ligt. Het vraagt tijd om enerzijds het vertrouwen te winnen, niet zomaar ene keer eens langs gaan en dan inderdaad die mensenkennis inzetten.

Maar ‘t is iets anders, als gij u [als landbouwer] niet gehoord voelt of dat er pas te laat gecommuniceerd is, of dat die ruzie heeft met naburige landbouwers.

En dat kost allemaal tijd!”

Inzet van vertrouwde tussenpersonen. Het betrekken van lokale adviseurs (zoals adviseurs van de proefcentra of bedrijfsplanners) en zelfs lokale politici die dicht bij de boer staan, kan helpen om vertrouwen op te bouwen en geloofwaardigheid te vergroten.

Consistente communicatie. Het nakomen van gemaakte afspraken en een transparante communicatie over intenties, zelfs bij personeelwissels bij gebiedswerkers, is essentieel voor het behoud van vertrouwen.

“En ook vind ik inderdaad dat de tendentie tegenwoordig is om altijd projectmatig te werken. Dat is eindig in de tijd terwijl dat we merken in de praktijk dat wissel van personeel en wissel van contactpersoon voor die landbouwer het bereiken van uw doelstellingen enorm vertraagt.”

MEERWAARDE VOOR DE LANDBOUWER AANTONEN

Inpasbaarheid in de bedrijfsvoering en de nodige ondersteuning. Gebiedswerkers geven aan dat het belangrijk is om aan te tonen op welke manier maatregelen passen in de bedrijfsvoering. Wanneer dit niet goed mogelijk is moet nagegaan worden op welke manier ondersteuning geboden kan worden. Die ondersteuning vanuit de gebiedswerker kan vele facetten of paden beslaan: vb. machines ter beschikking stellen of het aanbieden van technische begeleiding, het indienen van de vergunningsaanvraag voor aanleg stuwen of het zoeken van afnemers of verwerkers van nieuwe gewassen. Deze ondersteuning is pas interessant wanneer meerdere landbouwers meegaan met het uitvoeren van de maatregel.

“Wij doen meestal eerst een workshop met landbouwers en zoeken dan naar ‘wortels’ om aan te bieden: een oproep voor ondersteuning. Niet alleen met subsidies, maar ook technisch ondersteuning. Dat soort dingen eigenlijk.”

Economische meerwaarde. Gebiedswerkers geven mee aan de landbouwers op welke manier maatregelen kunnen leiden tot economische voordelen. Naast nieuwe inkomstenbronnen beslaan economische voordelen facetten zoals minder schade door erosie of droogte, besparen op kunstmest.

Andere meerwaarde. Naast economische voordelen kunnen ook andere voordelen zoals verbeterde bodemkwaliteit, verbeterde biodiversiteit of een positiever imago bij collega-landbouwers of burgers de landbouwers over de streep trekken. De landbouwer moet dan wel openstaan voor deze meerwaarde.

TIPS VAN GEBIEDSWERKERS VOOR SAMENWERKING MET LANDBOUWERS

Werk met concrete maatregelen. Landbouwers staan over het algemeen meer open voor besprekingen over concrete, praktische maatregelen op hun percelen dan voor abstracte langetermijnvisies. Probeer eerst maatregelen die heel goed werken om vertrouwen te winnen, pas dan kan je samen met landbouwers werken aan de complexere maatregelen.

“Neem voor de eerste maatregel die je uitvoert de tijd om perfect de juiste locatie, perfect juist uitvoeren, de juiste mensen. Die eerste maatregel is zeer belangrijk.”

Vertrekken vanuit herkenbare problemen zoals droogte, overstromingen of erosie, kan de deur openen voor oplossingen en het belang van de maatregelen benadrukken. Anderzijds geven gebiedswerkers ook dat landbouwers soms antwoorden dat er geen problemen zijn en dat ze graag gewoon verder willen doen.

Visualiseer en verbeeld. Maak de visie en de effecten van maatregelen tastbaar door scenario's te visualiseren om inzicht te geven in de noodzaak. Verduidelijk bijvoorbeeld wat er zal gebeuren als er niets zou gedaan worden.

Waardeer en erken. Erken en waardeer wat landbouwers reeds doen in het landschap en vertrek vanuit die waardering.

“Dat is ook altijd een argument dat wij met die boeren gebruiken: zij zijn echt experts als het gaat over wat er op hun velden is of wat er daarop gebeurt. En wij hebben dat nodig om verandering te kunnen realiseren ook in goede zin voor hen. We proberen zo die boeren naar hetzelfde niveau te brengen als die [wetenschappelijke] experts zeg maar.”

Demonstratieprojecten en gedeelde ervaringen. Het tonen van succesvolle voorbeelden in de praktijk, en landbouwers hun positieve ervaringen laten delen met collega's (peer-to-peer) kan zeer overtuigend werken. Hierbij is het van belang dat landbouwers zich kunnen identificeren met de landbouwer die de positieve ervaringen deelt.

VEEL VOORKOMENDE UITDAGINGEN

Elke landbouwer is anders. Hoewel vaak via algemene infovergaderingen voor landbouwers gewerkt wordt om maatregelen uit te rollen zal de concrete uitwerking van maatregelen meer **maatwerk** vereisen. Daarbij gaat het

niet enkel om een andere bedrijfsvoering bij de verschillende landbouwers maar ook om de kenmerken en kennis die in bovenstaand schema van persoonsgebonden factoren werden benoemd.

Wantrouwen naar de overheid. Gebiedswerkers geven aan dat landbouwers algemeen zeer wantrouwig kijken naar de overheid. Dit wantrouwen is toegenomen door onder andere het moeilijke beleidsparcours in het verleden rond de stikstofregeling. Door het wantrouwen is het moeilijk om landbouwers te overtuigen om mee te werken aan blauwgroene maatregelen, ook al komen gebiedswerkers met wetenschappelijk onderbouwde maatregelen. Landbouwers vrezen dat er door vrijwillige deelname aan blauwgroene maatregelen vervolgens nieuw (verplicht) beleid zal uit voortvloeien. Het wantrouwen uit zich onder andere bij het aangeven van meldingen van drainagesystemen wanneer landbouwers dit wensen om te vormen tot peilgestuurde drainage. Ook bij de plaatsing van stuwtjes op eigen perceelsgrachten is er vrees dat men het beheer niet in eigen handen zal mogen houden maar dat dit door de overheid zal opgelegd worden, bijvoorbeeld via de peilbesluiten.

“We zouden graag aan de beek permanentere aanplanting willen hebben. Maar er is angst [bij de landbouwers] dat het nooit mag verwijderd worden. Dat lukt voorlopig niet, de KLE's.”

Moeilijk aantoonbaar voordeel voor landbouwer (op korte termijn). Verschillende blauwgroene maatregelen om het landschap klimaatadaptiever te maken hebben eerder voordelen op langere termijn dan op korte termijn. Bovendien zijn de voordelen niet altijd merkbaar of zichtbaar voor de landbouwer zelf. Dit maakt dat bestaande compensaties voor blauwgroene maatregelen onvoldoende worden bevonden door landbouwers wanneer ze dit afwegen ten opzichte van 'de lasten' die deze maatregelen veroorzaken. Gebiedswerkers gaven het voorbeeld van blauwgroene maatregelen met oppervlakte inname die 'concurrerden' met teelten die (op dat moment) een hoge financiële opbrengst gaven. Hierdoor verminderde de landbouwers' motivatie voor vrijwillige maatregelen drastisch.

Bestaande regelgeving kan hinderend zijn. Blauwgroene maatregelen hebben steeds een regelgevend kader met randvoorwaarden waarbinnen ze uitgevoerd kunnen worden. Bij bepaalde maatregelen zoals aanplanten van houtkanten of bomenrijen zijn er randvoorwaarden die landbouwer soms moeilijk inpasbaar vinden in hun bedrijfsvoering. Anderzijds gaat het regelgevend kader ook over de aanvraag van omgevingsvergunningen voor ingrepen in het landschap of voor de plaatsing van de infrastructuur nodig voor de blauwgroene maatregelen zoals een stuw of het omvormen van klassieke drainage tot peilgestuurde drainage.

Vrijwilligheid versus verplichting. Hoewel vrijwilligheid van maatregelen bij de gebiedswerkers de voorkeur geniet om de landbouwer voldoende te kunnen

motiveren en om vertrouwen te kunnen opbouwen, vereist deze werkwijze veel tijd en menselijke capaciteit. De keerzijde van vrijwilligheid houdt in dat lang niet alle landbouwers in een gebied meedoen of dat verschillende van die maatregelen maar gedurende 1, 2 of drie jaren worden geïmplementeerd wat de impact op terrein ondermijnt. Het spanningsveld tussen vrijwilligheid en verplichting kwam vaak ter sprake in de gesprekken met gebiedswerkers. Het werd beschouwd als **een spectrum** tussen enerzijds volledige vrijwilligheid en anderzijds volledige verplichting waarin allerlei **gradaties** en mengvormen bestaan en waar men de juiste balans moet trachten te vinden..

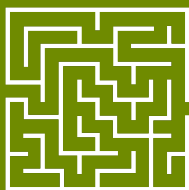
"We hebben daar ook al heel veel gedaan op basis van vrijwilligheid en je geraakt daar tot op een bepaalde hoogte mee, maar niet daar waar je moet zijn. En ten tweede de tijdelijkheid is ook heel belangrijk hè, want veel van die vrijwillige maatregelen die kunnen het volgende jaar of na drie jaar weer teruggeschroefd worden."

Verzadiging van erfbetreders. Landbouwers ervaren een hoge druk door vele bezoeken van allerlei erfbetreders en algemene maatschappelijke verwachtingen. Een landbouwer krijgt doorgaans te maken met landbouwadviseurs uit verschillende hoeken, controleurs vanuit verschillende sectoren en soms ook gebiedswerkers van allerlei projecten waardoor het voor de ene gebiedswerker moeilijk wordt om een keukentafelgesprek aan te vragen. Wanneer er ook nog eens verloop is bij de adviseurs of gebiedswerkers is dit een bijkomende hinderpaal om vertrouwen bij landbouwers op te bouwen.

Hoe werken gebiedswerkers samen met landbouwers?

Ken uw landbouwer

specifieke situatie
en bedrijfsvoering

persoongebonden
factoren

Hoe bouwen gebiedswerkers vertrouwen op?

persoonlijke
benadering

luisteren en
begrijpen

vertrouwens-
persoon

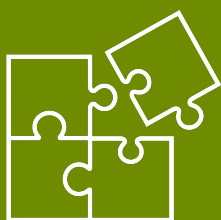

consistente communicatie

Meerwaarde voor de landbouwer aantonen

inpasbaarheid in
bedrijfsvoering

economische
meerwaarde

andere
meerwaardes

Meerwaarde voor de landbouwer aantonen

start met
concrete
maatregelen

vertrek vanuit
herkenbare
problemen

visualiseer en
verbeeld

waardeer en
erken

demonstratie-
projecten

Veel voorkomende uitdagingen

elke landbouwer
is anders

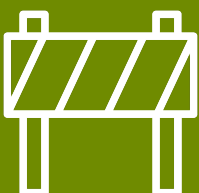
wantrouwen naar
de overheid

moeilijk aantoon-
bare voordelen
(op korte termijn)

bestaande
regeling hindert

balans vrijwillig-
heid versus
verplichting

verzadiging
erfbetreeders

3.3 WELKE INSTRUMENTEN ONDERSTEUNEN SAMENWERKING?

Kennis over het inzetten van de juiste instrumenten op het juiste moment op de juiste plaats wordt als een belangrijke skill ervaren bij de gebiedswerkers. Enerzijds wordt aangegeven dat het niet evident is om een overzicht van alle mogelijke instrumenten te hebben. De verschillende sectorale Instrumenten zijn prima terug te vinden op de aparte websites van de beherende overheidsorganisaties. Maar op welke manier men ze gecombineerd zou kunnen inzetten is niet altijd duidelijk. Anderzijds wordt aangegeven dat het veel tijd en ervaring kost om de werking, de procedures en het tijdsverloop van die instrumenten goed onder de knie te hebben.

“Er zijn zoveel instrumenten en we kennen de reikwijdte niet of het bestaan kennen we soms maar half.”

INSTRUMENTENMATRIX

Deze kennis is nodig om instrumenten ten opzicht van elkaar af te wegen. De keuze van in te zetten instrumenten in de WLS coalities wordt uiteindelijk sterk bepaald door welke partners erin participeren hun ‘werkingscultuur’ en achtergrond, het beschikbare budget, de termijn van het project waarin men dit wilt realiseren en het doel dat bereikt moet worden.

Bij instrumenten in de gebiedswerking denkt men in eerste instantie aan financiële mechanismen of sturende plannen. Maar uit de gesprekken met de gebiedswerkers bleek dat zij instrumenten in de brede betekenis beschouwen, van strategische instrumenten, over uitvoerende instrumenten tot ondersteunende instrumenten. Strategische instrumenten zijn middelen, plannen, methodes of acties die worden ingezet om langetermijndoelen te bereiken of een strategie te realiseren. Ze helpen bij het vooruitkijken, plannen en nemen van beslissingen om de gewenste uitkomst te behalen. Uitvoerende instrumenten worden gebruikt om veranderingen op het terrein te realiseren. De ondersteunende instrumenten zijn stappen die het gebiedsproces ondersteunen, maar geen directe ingreep in het landschap vormen, zoals studies, communicatie, sensibilisering en training. Door alle instrumenten die in de CoP-workshops zijn benoemd en in de WLS-projecten worden ingezet samen te brengen, ontstaat een instrumentenmatrix die inspiratie kan bieden aan andere gebiedswerkers. De matrix geeft het overzicht van types instrumenten die in de verschillende fases van een gebiedsgericht proces kunnen ingezet worden.

“Ja... instrumenten, dat is ook zo een breed begrip, dat zijn eigenlijk alle stappen dat je nodig hebt: moet ik dat perceel verwerven, dan volgt er dit en dit en dit of, kan ik het met een ruil doen, dan volgt er weer een ander stappenplan. Ik denk dat dat de manier is om die instrumenten af te wegen. Kijken wat brengt me het snelst en efficiëntst tot mijn doel. Met de minste weerstand.”

	Strategische instrumenten	Uitvoerings-instrumenten	Ondersteunende instrumenten
Visie	(WaterLandSchap) Landschapspark		Fieldtrip inspiratie Informatieavonden Klimaatmodellen Ecohydrologische studies Waterbalansmodel
Doelstellingen en indicatoren	Riviercontracten Strategische projecten WaterLandSchap Landschapspark	Instandhoudingsdoelstellingen Hemelwaterplannen Landinrichting Peilbesluiten	Pioniers en Ambassadeurs inzetten Keukentafelgesprekken Terreinbezoeken Workshops
Maatregelen en instrumenten	Leader project WaterLandSchap	Grondenruil Onteigening Publieke grondbezit Grondenbank	Ontwerpend onderzoek stuwpotentiekaarten watersysteemkaarten sedimentmodellen, en digitale hoogtemodellen
Uitvoering	RUP Leader project WaterLandSchap	Beheersovereenkomsten Ecoregelingen Niet-productieve investeringsmaatregelen Erfdienstbaarheden Landinrichting Natuurinrichting Ruilverkaveling Subsidies RUP	Afsprakenkader met burens Landbouwbegeleiding Training Fonds Living Labs Regelluwe zones (publieke) Testgronden
Monitoring		Handhaving	Blue deal middelen voor monitoring

Instrumentenmatrix voor gebiedswerkers (opgemaakt i.s.m. met Jasper Boussaert)

VRIJWILLIGE VERSUS VERPLICHTE INSTRUMENTEN

Een belangrijke vraag die de gebiedswerkers zich stellen bij het inzetten van instrumenten is hoever je kan gaan met vrijwillige instrumenten en wanneer is dat niet meer voldoende en moet je verplichtingen opleggen. Zie ook hoger bij 3.2.

“Met erosie zijn we al vele jaren bezig en we geraken niet waar we moeten zijn. Dan moet je naar je gebied durven gaan en zeggen dat we aantal dingen gaan moeten verplichten. Ge kunt ook wat zaken vrijwillig aanbieden, maar een bepaalde hoofdstructuur, die gaan we verplichten.”

Verplichte maatregelen worden ingezet wanneer men vindt dat met vrijwillige maatregelen de doelstellingen niet voldoende gehaald worden of wanneer de actuele situatie bijvoorbeeld een zware overstroming een dwingende aanpak vereist om doelstellingen te bereiken. Doch wordt hierbij aangegeven dat de effectiviteit van **verplichte maatregelen** staat of valt met het adequaat en consistent **handhaven** ervan. Zo werd aangegeven door gebiedswerkers dat wanneer landbouwers merken dat andere landbouwers uit het gebied de verplichtingen inzake erosiebestrijding niet naleven en daarvoor ook niet aangesproken of bestraft worden zij niet geneigd zijn om nog in andere vrijwillige maatregelen mee te stappen. Er werd aangegeven dat er momenteel, voor erosiebestrijding, een gebrek is aan adequate handhaving. Gebiedswerkers geven aan dat dit

een taak is van de overheid maar dat het als werknemer van de overheid niet altijd gemakkelijk is om zowel de rol als facilitator van maatregelen en als handhaver (en soms ook nog als vergunningsverlener) voor diezelfde maatregelen op te nemen.

Overheid moet controleren en handhaven. Om die dingen bij de coalities te leggen of terreinpartners, klopt niet.

Er werd aangegeven dat het ideaal is om **een voldoende stringent kader** te hebben maar zodanig **dat het vrijwilligheid interessant maakt**. Zo werd het voorbeeld van een aanpak gegeven waarbij men landbouwers x aantal jaar de tijd zou geven om bepaalde maatregelen op de percelen toe te passen met de nodige technische ondersteuning en wanneer dit na de afgesproken periode niet is gebeurd, het perceel onteigend zal worden. In dat geval zou de technische ondersteuning voor de overheid minder geld kosten dan het daadwerkelijk onteigenen van de grondgebruiker.

Hoewel verplichting nodig kan zijn nadat men de maatregel eerst vrijwillig heeft uitgevoerd, is het cruciaal om **transparant te zijn** over hoe men de maatregelen zal implementeren in de loop van de tijd vanaf het begin omdat dit anders het draagvlak ondermijnt. Zo was er in een lokale WLS coalitie een maatregel die aanvankelijk gepromoot werd als vrijwillige maatregel maar vervolgens door een andere

overheid verplicht werd opgelegd. Hierdoor ontstond wantrouwen bij de landbouwers naar de coalitie toe en ook naar het uitvoeren van andere vrijwillige maatregelen.

Het vinden van een balans tussen vrijwilligheid en verplichting is essentieel, waarbij de ene strategie de andere kan versterken. Maar het vinden van die balans blijft een uitdaging.

ZIJN ER INSTRUMENTEN DIE ONTBREKEN?

Bestaande instrumenten zouden uitgebreid of aangepast kunnen worden.

Langetermijnvisies en -modellen. Er is behoefte aan voldoende instrumenten om op lange termijn, 2050 -2100 te kijken, met name robuuste en betrouwbare projecties/modellen voor natuur en landbouw, vergelijkbaar met die voor water. Welke landbouw zal er in de toekomst nog mogelijk zijn? Dit kan helpen bij het nadenken over toekomstige scenario's.

“Maar zeker voor natuur en landbouw vind ik dat we wel de moeite moeten doen om met die “2100 bril” ergens een zeker kompas te hebben. Natura2000 blijft toch Natura2000 en we moeten alles daar naartoe refereren en dat maakt het wel moeilijk en versterkt soms de polarisering terwijl het zou helpen als iedereen door diezelfde bril [van wat wordt het in 2100] zou moeten kijken.”

Hier blijft het een grote uitdaging hoe om te gaan met onzekerheden op die lange termijn. Er zijn verschillende benaderingen om met onzekere toekomsten om te gaan en deze werden in sommige van de coalities deels toegepast in studiewerk. Bij deze oefeningen blijft wel vaak het gevaar om te redeneren vanuit het heden en vanuit huidige gevestigde belangen wat het creëren van nieuwe ideeën kan teniet doen.

“Eigenlijk moeten we een toekomstig probleem in het verleden van de toekomst oplossen en dat is heel moeilijk om die vertaalslag te maken omdat die mensen op terrein nog niet altijd overtuigd zijn dat dat probleem er zal zijn in de toekomst.”

In de projecten werd een tekort aan blijvende maatregelen en langetermijn-compensaties ervaren, aangezien de huidige vrijwillige maatregelen vaak tijdelijk zijn (bijvoorbeeld 3 jaar). Belangrijk blijft dat de maatregelen of maatregelenpakketten gecoördineerd kunnen worden op gebiedsniveau en niet ad hoc zodanig dat er maximale impact is. Wanneer er in een instrument eveneens subsidies en vergunningen aan gekoppeld zouden kunnen worden, zou dit efficiëntiewinst kunnen opleveren.

Testomgeving. Voor nieuwe, onbekende landbouwpraktijken of teelten is er behoefte aan een proefcontext alvorens ze bij landbouwers te introduceren. Het gaat daarbij om een proefcontext waarbij indien het om een nieuw gewas gaat, het gewas/variëteit van het gewas reeds aangepast is aan het klimaat en bodem maar waar bijvoorbeeld nog onvoldoende getest is met betrekking tot het inpassen in de bedrijfsvoering van een landbouwer en met het zoeken van afzet, verwerking of valorisatie. Bij elke nieuw gewas hoort kennis over hoe je die teelt in de praktijk, welke aangepaste machines zijn om te oogsten of welke stappen nog nodig zijn voor een verwerkingsproces. Dan rijst de vraag welke partijen de oogst willen verwerken of aankopen en tegen welke prijs. Vaak is er heel wat wetgeving die nog niet aangepast is aan de nieuwe teelten. Dat gaat dan over het gebruik van herbiciden, het gehalte van bepaalde actieve stoffen in sommige teelten,... Regelluwe zones kunnen het uitzoeken van die aspecten ondersteunen.

Als deze zaken onvoldoende gekend zijn, zullen maar weinig landbouwers het risico willen nemen om dit op eigen gronden uit te zoeken. Wanneer het gewas mislukt of geen afzetmarkt gevonden wordt of de wetgeving het onmogelijk maakt, draaien zij zelf op voor het verlies. Om landbouwers enige ademruimte te geven kan het ter beschikking stellen van grond voor het uittesten van nieuwe gewassen een belangrijke rol spelen.

Instrumenten voor collectieve maatregelen.

De noodzaak tot eerder collectief werken vloeit voort uit de aard van de problematiek. Onder collectief werken wordt in deze context begrepen, het samen realiseren van maatregelen in eenzelfde gebied met verschillende landbouwers en/of landeigenaars tegelijkertijd. Waterlandschapsproblemen zoals erosie, wateroverlast en droogte vereisen gebiedsgerichte en integrale oplossingen die verder gaan dan individuele percelen voor significante impact. Hoewel verschillende WLS-coalities al wel pogingen ondernemen om op een collectieve manier met landbouwers te werken, zoals het gezamenlijk aanvragen van vergunningen of het samen onderzoeken wat goede plaatsen voor stuwen zijn, is dit nog niet de algemene gang van zaken. Een van de oorzaken is dat bestaande instrumenten zoals beheerovereenkomst, ecoregelingen, VLIF steun en andere infrastructuur om landbouwers te betrekken voor een individuele benadering ontworpen zijn. Nochtans zijn er ook vele voordelen verbonden aan een collectieve aanpak: de coördinatie en afstemming van bijvoorbeeld voor het aanvragen van vergunningen of het aanvragen van subsidies kan veel efficiënter geregeld worden, het uitvoeren van maatregelen die meerdere percelen en landbouwers aangaat en het maken van een afsprakenkader voor beheer kan vlotter verlopen. Een collectieve aanpak stimuleert peer-to-peer beïnvloeding, kennisuitwisseling en leren waarbij boeren eerder nieuwe praktijken zullen overnemen als ze zien dat hun collega's, vooral pioniers dit doen.

“Boeren kregen de verantwoordelijkheid om samen met organisaties plannen uit te werken en uit te voeren van welke kanten worden wanneer afgezet en in welke winter, wat leidde tot een sterk gevoel van eigenaarschap.”

Als er voldoende gedragenheid is binnen een groep, ontstaat er vanuit de sociale groep een reactie tegenover individuen die zich niet aan de afspraken houden. Dit kan leiden tot positieve sociale druk, zoals bij het beheer van houtkanten waar collega-landbouwers ingrepen tegen een boer die de collectieve afspraken schond, omdat dat effect had voor hen allemaal.

Een belangrijke voorwaarde van de collectieve aanpak is dat er vertrouwen is tussen de groep van actoren die de maatregelen uitvoert en dat men er in slaagt om zich samen te organiseren en samen afspraken te maken. Ook vanuit de overheid vergt dit enige inspanning om zich hierop voor te bereiden. Wetgevende kaders en bepaalde beheerinstrumenten of monitoringsystemen zouden hiervoor aangepast moeten worden.

3.4 SLOTBEMERKINGEN

SAMENWERKEN AAN BLAUWGROENE MAATREGELEN IS EEN LEERPROCES

Uit voorgaande bevindingen kan geconcludeerd worden dat er geen éénduidig scenario is voor gebiedsgericht werken. Elk gebied is anders, elke landbouwer is anders, elke gebiedswerker is anders. Het samenwerken in gebiedsgerichte processen moet eerder gezien worden als een leerproces op verschillende schaalniveaus.

Op het individuele niveau van de gebiedswerker: deze leert al doende omgaan met actoren, onverwachte gebeurtenissen, instrumenten, complexe samengaan van wetgeving en probeert daar zo goed mogelijk op in te spelen.

Op het lokale niveau van een projectgroep of lokale WLS-coalitie: samen leren ze doelstellingen vooropstellen en aanpassen, complexe projecten uitvoeren, tegenslagen verwerken.

Op het niveau van Vlaamse Overheid, zoals het programmateam van WLS programma: zij leren over men hoe hun geformuleerde ambities op terrein probeert waar te maken en welke strubbelingen daarbij horen.

Op het overkoepelende niveau van gebiedswerkers die af en toe samengebracht worden en ervaringen kunnen uitwisselen.

Er zit evenwel nog meer potentie in het individuele maar zeker in het collectief leren ondermeer het opzetten van leeromgevingen voor landbouwers om kennis en ervaringen uit te wisselen. Ook leeromgevingen voor gebiedswerkers, onderzoekers en beleidsmedewerkers kunnen opgezet worden. Dit vraagt evenwel tijd, ruimte en financiering. Bovendien is het van belang dat uit de gezamenlijke reflecties lessen getrokken kunnen worden die verder in aanpak en beleid meegenomen kunnen worden anders heeft het leerproces weinig zin.

SAMENWERKEN AAN BLAUWGROENE MAATREGELEN IS EEN CYCLISCH PROCES

Hoewel het gebiedsgericht proces tijdens de workshops met de gebiedswerkers werd voorgesteld als een lineair proces dat start met visievorming en uitmondt in monitoring en beheer werd verschillende keren duidelijk gemaakt door de gebiedswerkers dat het gebiedsgericht proces een cyclisch proces is. Door de onverwachte gebeurtenissen van het klimaat, door allerlei tussenkomsten van lokale actoren, overheden, wetgevingen, door de tijd die voorbijgaat, moeten visie of doelstellingen regelmatig worden herzien. Er is nieuwe studie-informatie, er zijn nieuwe technieken op de markt, er zijn andere ambities geformuleerd wat kan aanleiding geven tot het nemen van andere maatregelen. *Panta rhei* zei Heraclitus al, alles stroomt. Net omwille van die voortdurende staat van verandering en het terugkeren naar eerdere fases in een gebiedsgericht proces kan men spreken van een cyclisch proces.

Dit cyclisch proces lijkt echter in contrast te staan met het huidige werken in eerder kortlopende projecten waarbij een bepaalde periode in de tijd met vastgelegde deadlines wordt doorlopen met een vooraf bepaalde financiering en vooraf bepaalde doelen. Veel ruimte voor inspelen op onverwachte omstandigheden, herziening van genomen stappen, reflectie op visie of (collectief) leren, laat staan transitie is er dan vaak niet bij. Coalities en gebiedswerkers zouden een soort zekerheid van financiering, kennisopbouw, vertrouwensopbouw en ondersteunende wetgeving op lange termijn moeten kunnen hebben om voldoende ruimte en tijd te hebben om oplossingen te kunnen uitwerken, tijdig te kunnen evalueren, te reflecteren, te leren, in te spelen op onverwachte gebeurtenissen en zo goed mogelijk weer aan te passen.

4. BRONNEN

- Andreotti, F., Speelman, E. N., Van den Meersche, K., Allinne, C. (2020). Combining participatory games and backcasting to support collective scenario evaluation: An action research approach for sustainable agroforestry landscape management. In: *Sustainability Science*, 15(5), 1453–1469.
DOI: 10.1007/s11625-020-00829-3
- Armitage, D., Marschke, M., Plummer, R. (2008) Adaptive Co-Management and the Paradox of Learning. In: *Global Environmental Change* 18 (1): 86–98.
DOI: 10.1016/j.gloenvcha.2007.07.002
- Belmans, E., Vanempten, E., Messely, L. (2019) Water+Land+Schap. Een Nieuwe Aanpak Voor Gebiedsgericht Werken. In: *Ruimte* (41):44–49.
- Blackstock, K. L., Ingram, J., Burton, R., Brown, K. M., Slee, B. (2010) Understanding and Influencing Behaviour Change by Farmers to Improve Water Quality. In: *Science of the Total Environment* 408 (23): 5631–38.
DOI: 10.1016/j.scitotenv.2009.04.029
- Bohm, D., B. Dorland, R. Herzog, R. B. Kap, T. S. L. Langendam, Popa, A. (2021) How Can You Save the World? Empowering Sustainable Diet Change with a Serious Game. In: *IEEE Conference on Computational Intelligence and Games, CIG*. Copenhagen,
- Cooke, B., Langford, W.H., Gordon, A., Bekessy, S. (2012) Social Context and the Role of Collaborative Policy Making for Private Land Conservation. In: *Journal of Environmental Planning and Management* 55 (4): 469–85.
DOI: 10.1080/09640568.2011.608549
- De Waegemaeker, J., Fosselle, S. (2023) Navigating the maze of collaboration at landscape scale. A framework for the research on barriers and opportunities for implementing blue-green measures within the Turquoise project, a report for the Turquoise project, funded by FWO
- Dernat, S., M. Grillot, F. Andreotti, Martel, G. (2025) A Sustainable Game Changer? Systematic Review of Serious Games Used for Agriculture and Research Agenda. In: *Agricultural Systems*, 222: 104–178.
DOI: 10.1016/j.agry.2024.104178
- Dessart, F.J., Barreiro-Hurlé, J., Van Bavel, R. (2019) Behavioural Factors Affecting the Adoption of Sustainable Farming Practices: A Policy-Oriented Review. In: *European Review of Agricultural Economics* 46 (3): 417–71.
DOI: 10.1093/erae/jbz019.
- Ferreira, C., De Loë, R.C., Kreutzweiser, R.D. (2008) Imagined Communities, Contested Watersheds: Challenges to Integrated Water Resources Management in Agricultural Areas. In: *Journal of Rural Studies* 24 (3): 304–21.
DOI: 10.1016/j.jrurstud.2007.11.001
- Folke, C., Hahn, T., Olsson, P., Norberg, J. (2005) Adaptive governance of social-ecological systems. In: *Annual Review of Environment and Resources* 30 (1): 441–73.
DOI: 10.1146/annurev.energy.30.050504.144511
- Franks, J.R., Emery, S.B. (2013) Incentivising Collaborative Conservation: Lessons from Existing Environmental Stewardship Scheme Options. In: *Land Use Policy* 30 (1): 847–62.
DOI: 10.1016/j.landusepol.2012.06.005
- Harisa, A., Umami, Z., Saputra, F., (2022) Board Game Design for Conservation Organization a Study on the Board Game for Campaign on Indonesian Javan Hawk-Eagle Conservation Foundation. In: *Journal of Games, Game Art and Gamification* 7 (1): 1–6.
DOI: 10.21512/jggag.v7i1.8006
- Ingram, J., Maye, D., Kirwan, J., Curry, N., Kubinakova, K. (2014) Learning in the Permaculture Community of Practice in England: An Analysis of the Relationship between Core Practices and Boundary Processes. In: *The Journal of Agricultural Education and Extension* 20 (3): 275–290
DOI: 10.1080/1389224X.2014.887756
- Lauber, T., Decker, D., Knuth, B. (2008) Social Networks and Community-Based Natural Resource Management. In: *Environmental Management* 42 (4): 677–87.
DOI: 10.1007/s00267-008-9181-8
- Mettepenningen, E., Vandermeulen, V., Delaet, K., Van Huylenbroeck, G., Wailes, E.J. (2013) Investigating the Influence of the Institutional Organisation of Agri-Environmental Schemes on Scheme Adoption. In: *Land Use Policy* 33 (July):20–30.
DOI: 10.1016/j.landusepol.2012.12.004
- Olsson, P., Folke, C., Galaz, V., Hahn, T., Schultz, L. (2007) Enhancing the Fit through Adaptive Co-Management: Creating and Maintaining Bridging Functions for Matching Scales in the Kristianstads Vattenrike Biosphere Reserve, Sweden. In: *Ecology and Society* 12 (1): art28.
DOI: 10.5751/ES-01976-120128
- Ostrom, E. (1990) *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge University Press
DOI: 10.1017/CBO9780511807763
- Prager, K. (2015) Agri-Environmental Collaboratives for Landscape Management in Europe. In: *Current Opinion in Environmental Sustainability* 12 (February):59–66
DOI: 10.1016/j.cosust.2014.10.009
- Seaborn, K., Fels, D.I. (2015) Gamification in theory and action: A survey. In: *International Journal of Human-Computer Studies*, 74, 14–31
DOI: 10.1016/j.ijhcs.2014.09.006

Selman, P. (2006) Planning at the Landscape Scale. Routledge.
DOI: 10.4324/9780203696903

Simpson, H., De Loë, R. (2017) The Agricultural Community as a Social Network in a Collaborative, Multi-Stakeholder Problem-Solving Process. In: Water 9 (10): 750.
DOI: 10.3390/w9100750

Taylor, B.M., Van Grieken, M. (2015) Local Institutions and Farmer Participation in Agri-Environmental Schemes. In: Journal of Rural Studies 37 (February): 10–19.
DOI: 10.1016/j.jrurstud.2014.11.011

Triste, L. (2018) Multiple Perspectives on Dynamics of Participation and Learning in Sustainable Farming Initiatives. Ghent University. Faculty of Bioscience Engineering

Vare, P. (2008). From Practice to Theory: Participation as Learning in the Context of Sustainable Development Projects. In: Reid, A., Jensen, B., Nikel, J., Simovska, V. (Eds.), Participation and Learning: Perspectives on Education and the Environment, Health and Sustainability, Springer (Dordrecht)
DOI: 10.1007/978-1-4020-6416-6_8

Verstegen, P., van Loon, M., Vandemoortel, B. (2019) Water+Land+Schap inspiratiegids, report for the Flemish Land Agency (VLM)

Wenger, E., McDermott, R., Snyder, W., (2002) A guide to managing knowledge: Cultivating communities of practice. Harvard Business School Press (Boston)

Westley, F.R., Tjornbo, O., Schultz, L., Olsson, P., Folke, C., Crona, B., Bodin, O. (2013) A Theory of Transformative Agency in Linked Social-Ecological Systems. in: Ecology and Society 18 (3): art27.
DOI: 10.5751/ES-05072-180327

Turquoise

Blue-Green Strategies for Climate Adaptation

KU LEUVEN

Vlaanderen
is landbouw & zeevisserij